

تالار گنجینه موزه ایران باستان

پروین برزین
موزه‌دار بخش اسلامی موزه ایران باستان

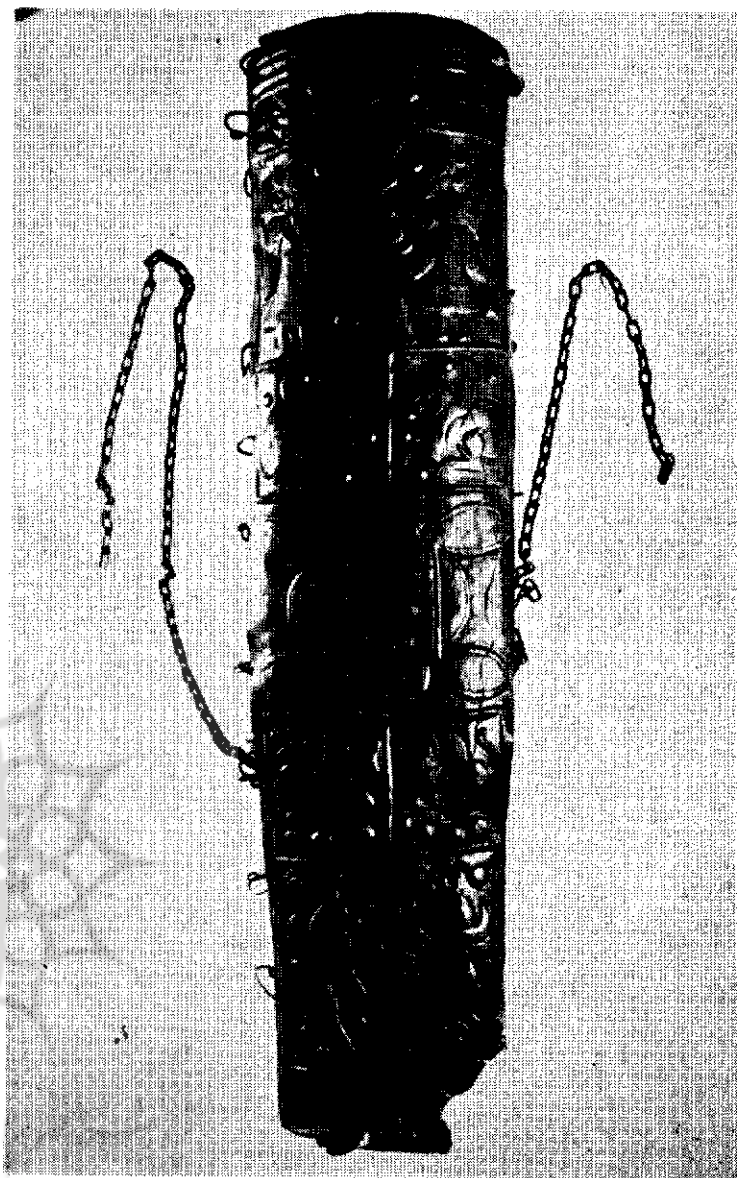
در یکی از تالارهای موزه ایران باستان دومیل قرار دارد که تاکنون جز سلاطین و رؤسای جمهور که رسماً بایران سفر کرده‌اند کسی بر آنها ننشسته است. لحظه‌ای که این میهمانان عالیقدر از توشیح دفتر یادبود موزه فارغ میشوند و باطراف نگاه میکنند جنگی از زیباترین، بر قیمت‌ترین و جالب‌ترین اشیاء موزه را از نظر هنر و قدمت مشاهده می‌نمایند: اشیائی که معمولاً دیگران از دیدن آنها محرومند.

این محل بنام تالار گنجینه در ضلع جنوب غربی اشکوب دوم موزه ایران باستان واقع است و انتخاب این نام با توجه به محتویات آن بسیار بجا بوده است، زیرا نخبه‌ترین اشیاء موزه از ادوار مختلف در آن نگهداری میگردد. این آثار را نمیتوان از سایر اشیائی که در قفسه‌های موزه بمعرض نمایش گذارده شده جدا نمود، زیرا اینها نیز از همان نقاط و متعلق بهمان ادواری است که سایر اشیاء بدست آمده‌اند با این تفاوت که اشیاء موجود در تالار گنجینه گل‌چینی است از بقیه اشیاء و آنها را چه از نظر شکل و نقش و چه از لحاظ موضوع میتوان در زمره اشیاء درجه اول جهان دانست. چه بسا که بعضی از آنها شهرت جهانی بدست آورده‌اند. مقالات مختلف درباره هر يك از آنها برشته تحریر کشیده شده و محققین و دانشمندان درباره قدمت و تفسیر نقوش آنها بحث‌های مفصل بعمل آورده‌اند که از این میان میتوان جام طلای حسنلو (آذربایجان) را که در جهان منحصر بفرد است مثال زد.

بعضی از این اشیاء اغلب باقصی نقاط گیتی فرستاده شده است و در نمایشگاههای جهانی معروفیت زیادی بدست آورده‌اند. در حال حاضر نیز جای بعضی از این اشیاء در موزه ایران باستان بطور موقت خالی است، زیرا بنمایشگاه هفت‌هزار سال هنر ایران به ایالات متحده آمریکا ارسال گردیده و پس از اتمام دوران این نمایشگاه بایران بازگشت داده میشوند. در تالار گنجینه بطور کلی چهارده قفسه و هفت پرده نقاشی انسان را ساعتها بخود مشغول میدارد.

هنگام ورود باین تالار قفسه آئینه‌دار محتوی اشیاء زرین و سیمین روبرو قرار گرفته و در سمت چپ یعنی در ضلع شرقی تالار در دو قفسه اشیاء مفرغی مربوط به لرستان مشاهده میشود. مجموعه اشیاء مفرغی لرستان که در این تالار وجود دارد از شاهکارهای صنعتی دوره پیش از تاریخ ایران بشمار میرود.

شهرت لرستان بیشتر از نظر ظروف مفرغی است که از این ناحیه در دست می‌باشد. آثار باقیمانده عبارتند از اسلحه اعم از جنگی و تزئینی، لوازم آرایش زنان، ابزار کشاورزی، اشیاء و لوازم زندگی و همچنین ظروف مربوط به تدفین مرده، طلسم‌ها، مجسمه‌های کوچک و بزرگ که تقریباً همه آنها متعلق‌اند به ۱۵۰۰ تا ۸۰۰ سال قبل از میلاد. در ساخت این اشیاء منتهای سلیقه و حوصله بکار رفته و هنرمندان برای آرایش و تزئین آنها از نقوش مختلف استفاده نموده‌اند.

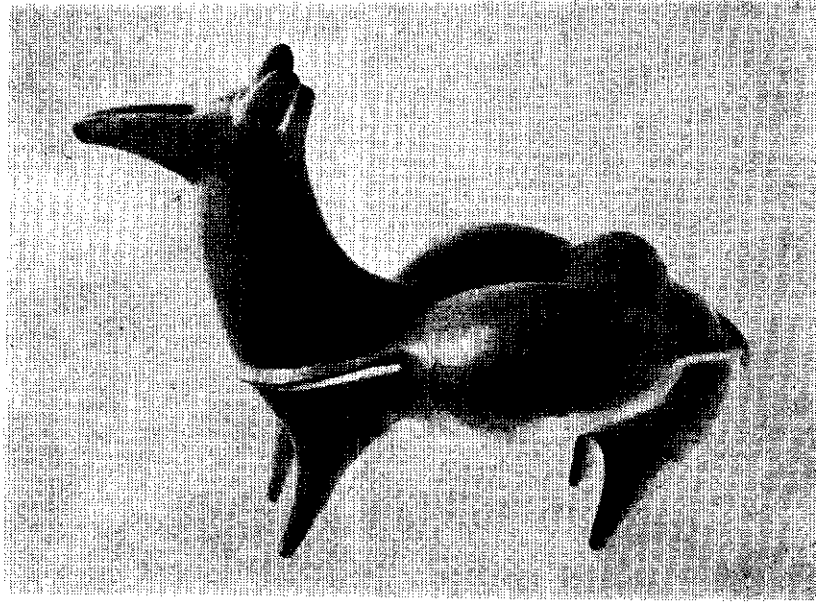
راست : تیردان مفرغی - لرستان - هزاره اول پیش از میلاد . چپ : ساغر مفرغی - هزاره اول پیش از میلاد - لرستان

یکی از انواع اشیاء باقیمانده از این دوران دهنه اسب است. این دهنهها باندازه‌های بزرگ و کوچک‌اند. برخی از آنها بقدری بزرگ است که نمیتوان تصور نمود برای سواری از آنها استفاده میشده است. اینطور بنظر میرسد که این دهنهها را درموقع تدفین در زیر سر مرده قرار میدادند.

نوع دیگر تعداد زیادی مجسمه‌های کوچک است که بعضی از آنها دارای بست و یا سوراخی در پشت میباشند. این مجسمه‌ها را نیز درموقع تدفین بگردن مرده می‌آویختند. لیوانهای مفرغی انواع دیگر اشیائی است که زینت‌بخش قفسه اول و دوم تالار گنجینه است. غالباً دارای نقوش برجسته و یا کنده بوده و ظاهراً درمواقع انجام مراسم مذهبی از آنها استفاده میشده است.

مجسمه سفالی قوچ - هزاره اول پیش از میلاد - مارلیک (گیلان)

مجسمه سفالی قاطر - هزاره اول پیش از میلاد - مارلیک (گیلان)

بت‌های مفرغی که معمولاً بشکل «گیلگامش»^۱ بز و باشیرهای متقارن در حال جهش‌اند از جمله اشیائی است که ساخت آن در لرستان معمول بوده است. این بت‌ها معمولاً روی پایه‌ای قرار گرفته و در معابد و قبرها مورد استفاده بوده‌اند.

نقوش و تزیینات این اشیاء معمولاً متناسب با خود شئی و طرز استفاده از آنهاست مثلاً بر روی تیردانی که داخل قفسه شماره ۱ قرار دارد نقش اسب بالدار در حال نشستن و یا اسبانی که در دو طرف درخت زندگی قرار دارند در چند ردیف بطور برجسته نموده شده است. برای تزیین تیردان دیگر (قفسه شماره ۲) از تصویر انسانی که روی صندلی نشسته و زیرپایش شیری خوابیده و در طرفین دونه‌ها ایستاده‌اند استفاده گردیده است. هنرمند با نقش شیر در زیر پای انسان می‌خواسته که قدرت او را بنمایاند.

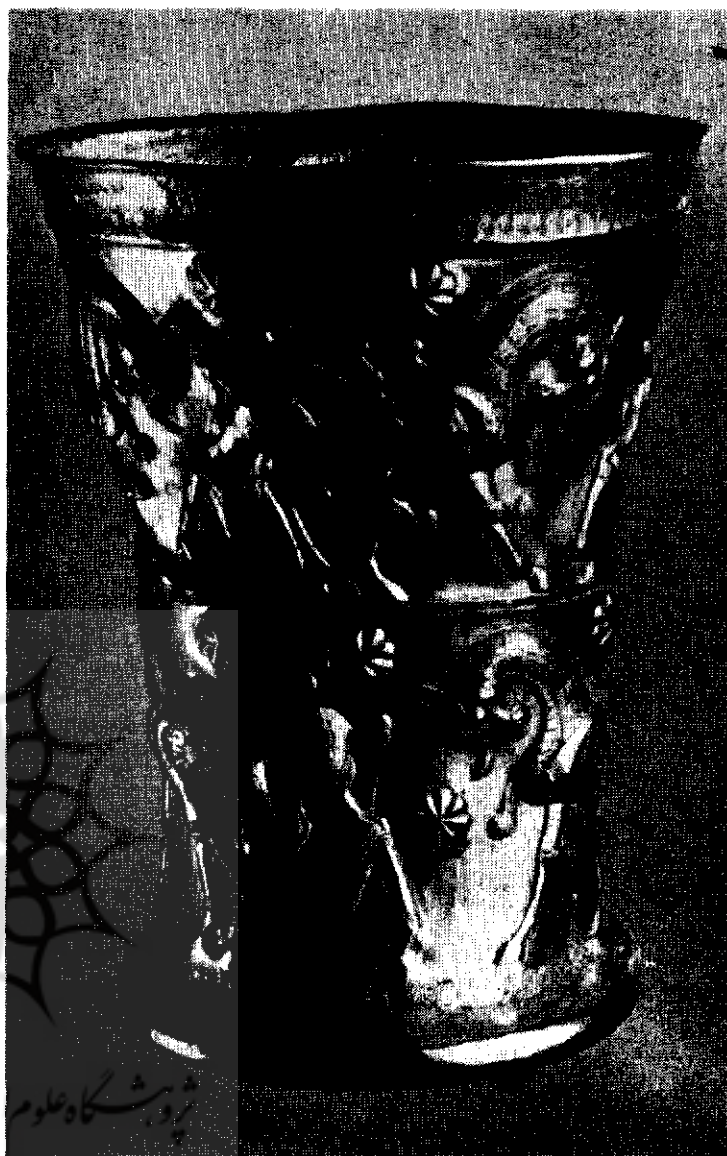
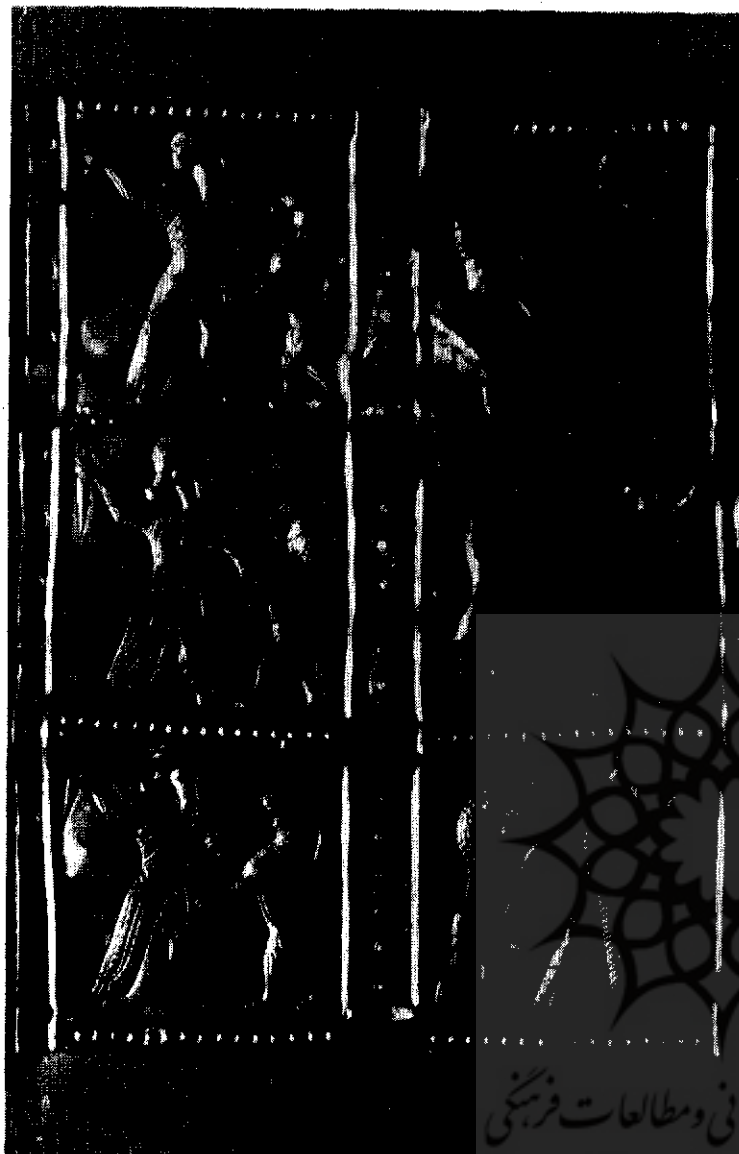
در لرستان علاوه بر اشیاء مفرغی آثاری از طلا نیز بدست آمده که بنوبه خود ارزش هنری دارند. از نمونه‌های جالب گیسوبند طلایی است که با نقش برجسته درخت زندگی و حیوانی چون گاو میش زینت یافته است.

چند قدمی که پیش‌رویم در همین ضلع تالار گنجینه، درون قفسه ۳ و ۴ اشیائی از گیلان، مازندران و آذربایجان مشاهده میشود که استعداد و سلیقه و مهارت هنرمندان این نواحی را در صنعت فلزکاری و سفال‌سازی بخوبی معلوم میدارد. نمونه‌های مختلفی از اشیاء سفالی چون گاو کوهان‌دار و گوزن و همچنین ساغرهای بشکل بز کوهی و قوچ در دو قفسه فوق در معرض نمایش قرار دارند. هنرمندان با کمال مهارت توانسته‌اند حرکت و نیرو را در این مجسمه‌ها خلق نمایند.

ساغرهای زیبا از نقره و مفرغ با نقوش برجسته درخت، حیوان و انسان که بعضی از آنها ساده و برخی دیگر مطلقاً هستند زینت بخش این قفسه‌هاست.

تعداد زیادی مجسمه‌های گاو مفرغی با ابعاد مختلف (قفسه شماره ۳) و همچنین مجسمه‌های کوچک از گوزن با شاخهای زیبا (قفسه شماره ۴) بطرز جالب در معرض نمایش قرار دارند. مورد

۱ - پهلوان افسانه‌ای در حال مبارزه با دو حیوان که اولین بار نام آن در هزاره سوم قبل از میلاد در شهر اوروک معروف شده و یکی از پادشاهان آن ناحیه محسوب میشده است.

صفحه طلا - زیویه کردستان - قرن هفتم پیش از میلاد

جام طلا با نقش اسب - مارلیک - هزاره اول پیش از میلاد

استعمال آنها بطور تحقیق معلوم نیست ولی ممکن است تصور نمود که در معابد از آنها استفاده میشده است یا بنوعی که برای ازدیاد گله‌های خود این مجسمه را میساختند و بخدایان هدیه مینمودند .

پیه‌سوز زیبا از سنگ لاجورد بادسته شبیه سر شیر که بطور برجسته تزیین یافته و روی آن با طلا مذهب مییابد نمونه‌ایست از اشیاء جالب و کشف‌شده در حسنلو .
در ضلع مقابل یعنی قسمت غربی تالار مجموعاً چهار قفسه قرار دارد. محتوی آنها اشیائی است از زیویه کردستان و همچنین دوران هخامنشی، اشکانی و ساسانی.

در قرن هفتم قبل از میلاد شهر زیویه یکی از نواحی آباد و سرشناس بوده است. در کتیبه‌ای که از سال ششم سلطنت سارگن دوم بدست آمده در آن نام «ایزیرتو» پایتخت مملکت مانها برده شده

کاسه نقره با نقش رامشگران
ساسانی

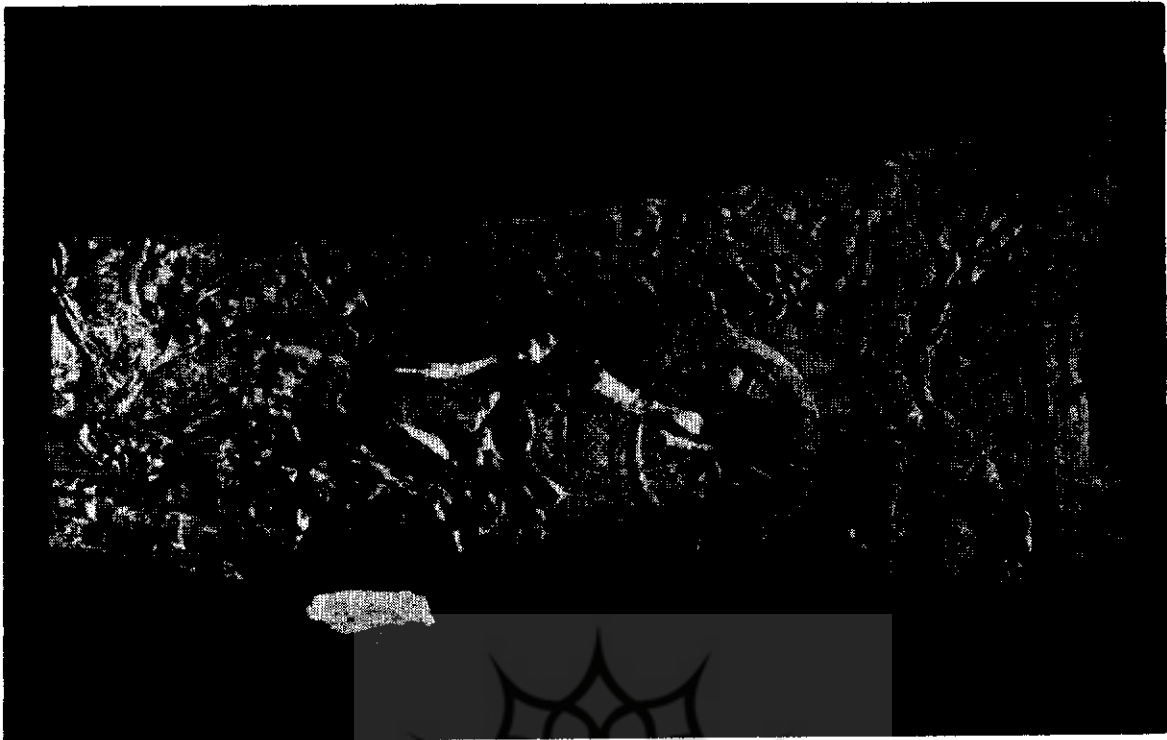
است که با محل زبینه و آرمند تطبیق میکنند. بطور خلاصه زبویه امروزی که با زبینه ویا ایزبینه قدیم یکی بوده در چهل کیلومتری شرق سقز و در جنوب شرقی دریاچه رضائیه (ارومیه) قرار دارد. از این ناحیه مجموعه نقیسی از اشیاء طلا، سفال و عاج بدست آمده که هر یک در نوع خود منحصر بفرد میباشد.

صفحات طلا که برای پوشش و زینت اشیاء دیگر بکار برده میشده در قفسه ۵ تالار خودنمایی مینمایند. این صفحات با نقوش فرشتگان و حیوانات و انسانها بطور برجسته تزیین یافته‌اند. بر روی یکی از این صفحات نقش مردی مشاهده میشود که مشغول تزاغ با شیراست. روی صفحه دیگر نقش اسب باندار در دو طرف درخت زندگی بطور برجسته نشان داده شده‌است. مجسمه‌های مختلف از طلا و مفرغ بشکل حیواناتی چون عقاب و اسب نیز زینت‌بخش این قفسه‌هاست.

جام نقره با نقش حیوانات کنده روی لبه خارجی آن نمونه دیگر از اشیائی است از هنر این دوران.

غلاف شمشیر زرین و همچنین پیشانی‌بند که در موقع جنگ بکار میرفته نمونه زیبایی است از هنر فلزکاری. روی پیشانی بند گل‌های هشت‌پری دیده میشود که جداگانه تهیه شده و بعداً بر آن نصب گردیده‌است.

از نظر هنر و صنعت دوران هخامنشی را بایستی دوره تکامل و ترقی نامید. آثار گرانبایی چون ظروف طلا و نقره و همچنین اشیاء تزیینی و جواهرات طلا از این دوران باقیمانده که جا دارد در باره هر یک جداگانه بحث بعمل آید.

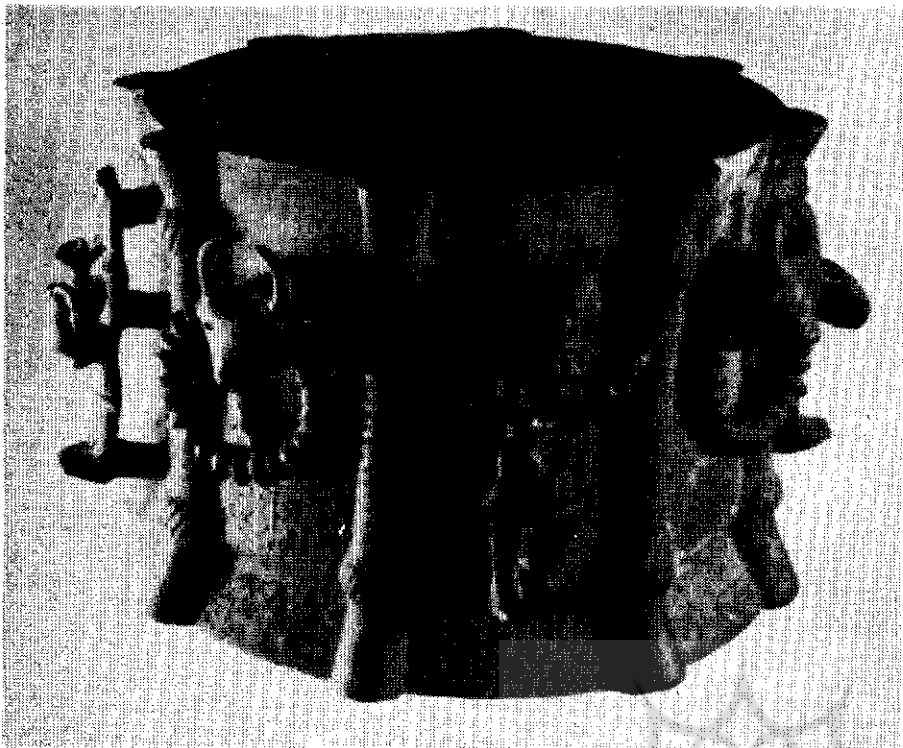
صفحه از عاچ بانقش اراهه - زيويه كردستان - قرن هفتم پيش از ميلاد.

دو کتبه از طلا متعلق بدوران داریوش دوم بخط میخی پاری مکشوفه در همدان باندازه‌های مختلف در دو قفسه مربوط با آثار هخامنشی قرار دارد. متن آن را جداگانه در کادر قرائت می‌کنید :

« خدای بزرگی است اهورامزدا این سرزمین را آفرید. آن آسمان را آفرید. بشر را آفرید. به مردم شادی داد. داریوش را شاه نمود. یگانه شاه از میان شاهان بسیاریگانه فرمانروا از میان فرمانروایان بسیار. منم داریوش شاه. شاه شاهان. شاه کشورهای که ملتهای بسیار دارد. شاه این سرزمین بزرگ و دور دست پهناور . پسر اردشیر شاه . اردشیر پسر خشایارشا . خشایارشا پسر داریوش شاه هخامنشی . داریوش شاه گوید : اهورامزدا این کشور را بمن بخشید . از لطف اهورامزدا من شاه این سرزمین هستم. اهورامزدا مرا و خاندان مرا و شاهي مرا که بمن عطا فرمود حفظ کند.»

علاوه بر کتیبه‌های نامبرده که در زمره بزرگترین اسناد تاریخی محسوب میگردند تعدادی ظرف از همین دوران جلب توجه مینماید. این اشیاء تجملی که عبارتند از انواع ساغرها و جامهای طلا با نقوش جالب - معرف هنر دوران خویش - آرایش گردیده‌اند. نمونه زیبا، يك جام طلایی است با کتیبه بخط میخی بنام خشایارشا . اشیاء دیگر نظیر خنجر، مجسمه‌های حیوانات چون بز و شیر و همچنین تزییناتی چون قبه که برای آرایش صندلیهای مجلس درباری بکاربرده میشده از دوران هخامنشی در این تالار بچشم میخورد.

گلدانهای نقره با دسته‌هایی بسیار زیبا بشکل سر مار و بزکوهی که از نظر هنر زیبایی میتوانند با اشیاء گرانهای طلا برابری نمایند بیننده را مجذوب مینماید. آثار مفرغی زیبا از این دوران نیز در دست میباشد و از نمونه‌های جالب آن کاسه ایست که

راست: مجسمه انسان از عاج - زیویه کردستان - حدود قرن هفتم
چپ: هاون مفرغی - دوران سلجوقی - خراسان.

دیواره خارجی آن بطور برجسته با نقوش شیرهای بالدار با دهان گشوده، که در دوطرف نقشی شبیه گل‌مینا ایستاده‌اند زینت یافته است.

از دوران اشکانی و ساسانی نیز اشیاء ذیقیمتی از نقره و مفرغ در این تالار در معرض نمایش گذارده شده است. کاسه‌های سیمین با نقش رامشگران، جامه‌های پایدار با کتیبه بخط پهلوی و یا نقش حیواناتی چون هلاهل و مرغهایی که معرف هنر ساسانی است و همچنین بشقابهای نقره مطلا با نقش برجسته گل و ظروف مفرغی با نقش شیر اشیایی است از هنر این دوران.

آخرین قفسه که در ضلع شمالی قرار دارد (شماره ۱۰) با اشیاء دوران اسلامی تخصیص داده شده است. در این قفسه نمونه‌های زیبا از اشیاء تزئینی چون النگو، گوشواره و تعدادی ظروف مفرغی و همچنین اسطرلاب دیده میشود که استعداد و مهارت هنرمندان آن دوران را معرفی مینماید.

اشیاء نخبه‌ای که در تالار گنجینه در معرض نمایش گذارده شده باینجا خاتمه نمی‌یابد زیرا سه قفسه دیگر زینت‌بخش قسمت مرکزی تالارند.

داخل قفسه شماره ۱۱ مجموعه زیبایی از عاج مشاهده میگردد که در نوع خود منحصر بفرد است. این مجموعه (متعلق بقرن هفتم قبل از میلاد) از ناحیه زیویه کردستان بدست آمده است. اشیاء مزبور بطور کلی بر دو نوع‌اند. تعدادی از آنها بشکل نوارهای باریکی میباشند که بر روی آن نقوش حیوان از قبیل بز کوهی و غزال بطور برجسته نموده شده و بقیه با نقوش کنده

آرایش یافته‌اند. از وضع نقوش و شکل آنها اینطور استنباط می‌گردد که جهت نصب بر روی شی دیگر ساخته شده‌اند. تعدادی از آنها سالم و محکم و برخی بعلت تأثیر رطوبت زیاد و گذشت زمان آسیب دیده‌اند.

یکی از نقوش اساسی که بر روی این عاج‌ها مشاهده می‌شود شکل درخت زندگی است که در دوطرف آن نقش دو حیوان بالدار با سر انسان مجسم شده و تعداد آنها از همه بیشتر است. نوع دیگر با نقش فرشتگان در حال حرکت بطرف جلو زینت یافته‌اند و از لحاظ شیوه کار بسیار دقیق بوده و مهارت هنرمند را بخوبی معلوم می‌دارد.

در بین این مجموعه قطعات مسطحی موجود است که بر روی آنها شخصیت‌های مختلفی را با ملتمس نشان داده‌اند. جدال انسان با گاو و یا شیر از جمله نقوشی است که بر روی پاره‌ای از این صفحات مشاهده می‌گردد. تمام این نقوش بطور برجسته با ریزه کاریهای دقیق در فواصل معین نشان داده شده‌اند. سبک لباس و طرز آرایش مو و کلاه معلوم می‌دارد که هنر ممالک همجوار در آنها بی تأثیر نبوده است.

صفحات دیگری از عاج در این مجموعه دیده می‌شود که با نقش انسان در حال راندن ارابه‌های دواسبه و چهاراسبه تزیین یافته‌اند. این افراد در حین راندن، بشکار شیر و گاو وحشی نیز اشتغال دارند. تزیینات ارابه‌ها و یراق‌بندیهای اسبها و آرایش سر آنها با نقوش برجسته تخت‌جمشید که بعد از این دوره ساخته شده کاملاً قابل مقایسه می‌باشند.

علاوه بر صفحات نامبرده قطعات دیگری از عاج و مجسمه انسان که بعضی از آنها با لاجورد و مواد دیگر بسبک موزائیک تزیین شده در این محل کشف گردیده و بنوبه خود واجد اهمیت می‌باشند.

قفسه شماره ۱۲ که کاملاً در مرکز این تالار قرار دارد شامل مجموعه‌ایست از هنر دوران اشکانی، ساسانی و اسلامی بصورت دستبند، گلوبند، گوشواره، انگشتری، مهره‌های سنگی که بر روی بعضی از آنها آیاتی از قرآن بخط کوفی حک شده، استوانه‌هایی از سنگ عقیق با پوشش طلا، قاب قرآن، جای دعا و همچنین پیشانی‌بندهای زیبا.

آخرین قفسه شماره ۱۳ مجدداً به اشیاء و تزییناتی که از زیویه کردستان مکشوفه گردید اختصاص داده شده است و عبارتند از تزیینات طلا و نقره از قبیل گردن‌بند، دستبند و همچنین تعدادی صفحات نقره که بعضی از آنها با نقوش کنده زینت یافته و مطلا می‌باشند. دور از رشته کلام نخواهد بود اگر چند کلمه‌ای نیز درباره هفت پرده نقاشی نصب شده بر دیوارهای تالار گنجینه گفته شود.

این تابلوهای رنگ و روغنی متعلق بدوران قاجاریه، به صف سلام ناصرالدین‌شاه مربوط است. تابلوها از عمارت سابق نظامیه به موزه ایران باستان انتقال داده شد و تماماً کار شادروان ابوالحسن غفاری (صنیع‌الملک) مؤسس نخستین هنرستان نقاشی در ایران می‌باشد.

گفته می‌شود میرزا آقاخان اعتمادالدوله در دوران صدارت عظمی هفت‌ساله خود دستور داد بنایی در ضلع شمالی باغ و قصر بهارستان مخصوص فرزندش میرزا کاظم خان نظام‌الملک احداث شود. این بنا در حدود سال ۱۲۷۱ هجری بیابان رسید و برای تزیین داخلی تالار پذیرایی آن از ابوالحسن خان نقاشی دعوت شد تا مراسم سلام نوروزی پادشاه را ترسیم و نقاشی نماید.

این هفت پرده نقاشی شامل ۸۴ صورت است و در یکی از آنها ناصرالدین‌شاه بالباسی رسمی بر تخت جلوس کرده و در طرفینش اعضاء خاندان سلطنت و درباریان ایستاده‌اند. در تابلوی دیگر نمایندگان سیاسی روس و عثمانی و فرانسه همراه با دوتن از رجال ایرانی (وزیر امور خارجه وقت میرزا سعیدخان و منشی‌اش میرزا عباسخان) بحال احترام دیده می‌شوند. شاهزادگان، وزراء، امیران لشکر، ایله‌خانان و اعیان با لباسهای رسمی و جنبه و شال و نشانهایی که از گردن و سینه آویخته‌اند در بقیه تابلوها جلب توجه می‌کنند. اسامی کلیه افراد و مقام بعضی از آنها نیز بخط نستعلیق نوشته شده است.